

UNHA FOTOGRAFÍA DE VALOR ETNOGRÁFICO ¿E ARQUEOLÓXICO?

Felipe Arias Vilas

A procedencia da fotografía

Por mediación do amigo e consocio Julio Reboredo Pazos (alias Cheta) tivemos coñecemento e acceso a un vello arquivo gráfico license. Trátase da colección formada polos innumerables e moi variados traballos do fotógrafo Maximino Reboredo Blanco, que, entre 1890 (como data aproximada) e 1909 (en que falece), desenvolveu a súa actividade en Lugo e na súa comarca pero tamén noutras zonas de Galicia. Este interesantísimo arquivo está sendo rescatado e “revitalizado”

polo citado Julio Reboredo, a quem agradecemos moi fondamente a súa desprendida colaboración e as súas informacóns para esta breve nota.

Entre as numerosísimas fotografías de moi variado interese existentes naquel arquivo, e dentro do voluminoso apartado composto de retratos de personaxes (vivos e mortos) e de grupos, podería destacarse a que aquí se reproduce e que motiva estas sinxelas reflexións, a cabalo entre a descripción meramente etnográfica e a valoración antropo-arqueolóxica (coas

reservas que para esta analogía logo se dirán).

Na fotografía aparece, realmente en postura de “pose” para o retratista, un grupo de labregos (tres homes e dúas mulleres), moi probablemente compoñentes dunha mesma familia (con dúas xeracións, pais e fillos) a teor do parecido físico que hai entre eles.

A vestimenta

En primeiro lugar, e desde o punto de vista etnográfico, é interesante facer

aquí a descripción pormenorizada da vestimenta dos personaxes retratados, descripción que debemos e agradecemos á investigadora en etnografía e folclore galegos Ana Mª Rubiero da Pena, do Museo do Castro de Viladonga.

Os homes levan todos a cabeza cuberta; o primeiro pola esquerda, cunha monteira baixa probablemente tecida con lá e liño (picote); estas monteiras levaban unha dobrez todo ó redor menos pola parte de diante, onde formaban viseira; nos lados esta tira dobrada era máis longa e, baixada, cubría as orellas ou senón, coma neste caso, atábana na parte superior da cabeza; o segundo home leva un puchón de ala curta, e o terceiro quizais un puchón de lá.

Os tres levan camisa de tea (de liño, máis fino, ou probablemente de estopa, un pouco máis grosa), con manga longa e puño ancho cinguindo o pulso, de colo volto e con abotoadura dianteira. Por riba das camisas, poñen uns chaleques dos que é difícil adiviñar de que xénero estaban feitos pero, descartando que fosen de veludo ou de paño (por seren teas más nobres), podemos sospeitar que fosen de baeta, tea moi usada nas prendas de cotío. O corte dos chaleques é praticamente o mesmo nos tres, variando tan só un pouo as lapelas, que son en pico no primeiro e no terceiro pero arredondadas no segundo.

Os dous homes situados nos extremos do grupo van ataviados con cirolas da mesma tea que a camisa (liño fino ou estopa), longas e cubertas a partir dos xeonllos a ata a empeña coas polainas. O segundo home leva porriba das cirolas un calzón longo cinguindo ó van por unha faixa (sabe-

mos que este home leva cirolas por ter o calzón roto nun xeonllo e deixa ver por debaixo outra prenda de roupa de cor clara).

As polainas que levan o primeiro e o terceiro homes cubren, como xa dixemos, a parte inferior da perna, tendo unha especie de viseira que tapa a empeña; amarrábanse con botóns pola parte de fóra e suxeitábanse ó pé por medio dunha fita que se pasaba por debaixo del. Nalgúnsas zonas utilizábanse para facer labores no monte (por exemplo, para rozar os toxos) e como protección das pernas e da roupa.

Mentres o terceiro home leva zocas, os outros dous van descalzos; ainda que parece que un deles, o primeiro, leva os pés envoltos en trapos, seguramente se trata da parte superior da polaina, que parece estar rota e que cobre a empeña.

As mulleres van cubertas con panos de cabeza, o da primeira (pola esquerda) ribeteado con frescos, que anoan na parte superior.

Usan camisas de liño ou "estopilla" branca, de manga longa e puño ancho, e levan o corpo cuberto cun mantón cruzado no peito e atado por detrás. Aínda que adoitaban levar varias saias ou refaixos, aquí non é posible máis que adiviñalo ou supoñelo; eso si, a primeira leva ó exterior unha feita probablemente de picote (lá máis liño), moi fruncida no van, aberta e atada por diante; diferéncianse nela tres tons, os dous extremos más escuros e o do centro máis claro. Moi probablemente, a saia estivese feita con, polo menos, dúas teas diferentes, e parece como se levase rodo pola parte baixa (o rodo utilizábase para cubrir o remate inferior das saias e que estas non se desfixe-

sen ó rozaren co chan).

A segunda muller leva por riba da saia, que é de pano ou baeta de cor escura e sen rodo, un mandil de picote moi fruncido.

O marco e a escena

Pero se interesante e curioso é o grupo humano na súa composición, expresión e vestimenta, non o é menos o marco no que se insire. Trátase dun pendello ou alboio situado nun medio boscoso a xeito de fraga, aínda que o estado da fotografía non permite discernir por completo cal é a vexetación concreta que rodea a "construcción", se ben as árbores (cunha más que probable cerdeira en primeiro plano) e os matos de arbustos do fondo (silvas e quizais carballiños pequenos) son sen dúbida mostra de especies autóctonas.

Pesia á pobreza manifesta e á ruín disponibilidade de medios que se adiviñan na fotografía, faise difícil crer que a casoupa do fondo sexa a vivenda habitual do grupo familiar, e poidera tratarse dunha construción adxectiva, quizais incluso estacional e non permanente, vencellada ó traballo da terra e/ou do monte, ou mesmo de tipo pegureiro ou pastoril. Se fose realmente unha construción habitacional permanente, estariamos case diante dun paralelo (só formal, vid. infra) das primeiras cabanas de cazadores/recolectores ou de agricultores/pastores dun horizonte cultural pouco menos que "neolítico".

Por outra banda, non hai dúbida que o modelo constructivo de pendello si lembra as construccions adxectivas ou dependencias anexas que deberon existir ó lado das casas castrexas, coa

súa armadura superior de troncos, a súa cuberta de palla ou colmo (que neste caso poidera ser de xestas), e os seus esteos verticais fincados no chan. Lembremos cantos furados para colocar postes e esteos hai no Castro de Viladonga a carón das vivendas feitas de pedra, e nos que se perdeu a madeira e outros materiais perecedeiros quedando só as marcas da súa ubicación. Velaí como nunha fotografía de hai uns cen anos parece quedar reflectida unha daquelas dependencias de uso castrexo (mesmo cos seus "usuarios" ó pé dela).

Sobre as fontes etnográficas e a arqueoloxía

O uso das fontes de carácter etnográfico en arqueoloxía, como documentos, materiais ou inmateriais, que poden subministrar informacións que permitan interpretar, recompoñer e ata explicar determinados usos e aspectos de etapas históricas ben recuadas, xa aparece reflectido na bibliografía desde hai moitos anos. Só como breve referencia, accesible para os lectores más interesados, abonde lembrar aquí traballos de autores xa clásicos coma os de J. Caro Baroja sobre a "tecnología comparada" (distinguindo técnicas, coñecementos, funcións, forzas...), ou de J. González Echegaray para quen "existe una indudable conexión entre estas dos disciplinas, tanto por razón del objeto de su estudio, como de las técnicas empleadas para su análisis" (1992, 133), pero engadindo, coma o fan asimesmo outros autores, que son ciencias afins e complementarias que "se deben intercomunicar con la debida cautela" (192, 140).

Pois en efecto, o uso da analogía etnográfica e da Etno-Arqueoloxía, "en la que la interacción es contínua y

permite una corrección progresiva de los métodos y técnicas arqueológicas, en función de las variables observadas en el registro etnográfico" como quere Alcina Franch (1989, 179), ten un grande valor pero sempre que se foxa de simplificacións estancas e ríxidas comparacións. Esta Etno-Arqueoloxía que tamén tratan Renfrew e Bahn (1993, 174-177), terá aplicación ó estudio da tecnoloxía por parte do arqueólogo e mesmo como aproximación indirecta (o subliñado é deles) á comprensión de calquera sociedade do pasado, pero insistindo, de novo, que debe procederse coa pertinente cautela e reflexión, particularmente cando se trata de analogías de carácter mental ou espiritual.

En cambio, máis recentemente, Sonia Gutiérrez (1997, 126-127) resume que as fontes etnográficas serán útiles para estudiar os "aspectos blandos" da cultura - en expresión de J.L.Mingote Calderón para designar "los que dejan pocas huellas" -, coa salvedade explícita e repetida de que as analogías etnográficas comportan "riesgos evidentes".

Sabendo todo esto e con todas as precaucións do caso, nada nos impide ver o conxunto etnográfico da fotografía do arquivo con "ollos arqueolóxicos": a singularidade do grupo familiar (como relación de parentesco funcional), o carácter perecedero da construcción (tan presente - e "ausente" ó mesmo tempo...) nos xacementos de moitas épocas, ou a vestimenta e mesmo o feito de iren descalzos boa parte dos personaxes retratados (e aínda que algúns elementos do vestiario sabemos que son de introducción posterior ó século XVII (véxase como referencia xeral, Fraguas Fraguas 1985). Só queda lamentar que non aparezan

ferramentas nin ningún tipo de apeiros ou útiles de traballo (probablemente retirados á hora de facer "o retrato"), o que sen dúbida nos proporcionaría informacións, con certa perspectiva "arqueolóxica" sobre a ergoloxía e e tecnoloxía de hai, polo menos, cen anos.

En resumo, a etnografía (por medio dunha simple fotografía neste caso), segue revelándose útil para a interpretación, a reconstrucción e a comprensión do pasado histórico máis ou menos recuado, sempre que se faga uso dela a través dunha moi fina peneira (como sucede, coas súas singularidades propias, co folclore arqueolóxico) e, como todos conveñen, coas debidas precaucións.

BIBLIOGRAFÍA

- J.ALCINA FRANCH (1989): *Arqueología antropológica*, (Ed.Akal), Madrid.
- J.CARO BAROJA (1996). "Qué es la tecnología comparada", recollido en *Tecnología popular española*, (Galaxia Gutenberg), Barcelona, p.19-26.
- A.FRAGUAS FRAGUAS (1985): *El traje gallego*, (Fund.Barié de la Maza), A Coruña.
- J. GONZÁLEZ ECHEGARAY (1992): "Arqueología y Etnografía", en G.Ripoll López (Ed.), *Arqueología, hoy*, (UNED), Madrid, p.133-141.
- S.GUTIÉRREZ LLORET (1997): *Arqueología. Introducción a la historia material de las sociedades del pasado*, (Universidad de Alicante), Alicante.
- C.RENFREW / P. BAHN (1993): *Arqueología. Teorías, Métodos y Práctica*, (Ed.Akal), Madrid.